

พระราชกรณียกิจสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ด้านการส่งเสริมและพัฒนานาฏศิลป์อีสาน

The multifarious duties on the patronage of Her Majesty the Queen to support and auspiciousness of I-san Dance

พิรพงศ์ แสนไสย*

บทคัดย่อ

ปี พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรในภูมิภาคอีสานครั้งแรก ณ จ. อุตรดิตถ์ ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จแปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จ. สกลนคร ทรงสนพระทัยในวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสาน และทรงเล็งเห็นคุณค่าของงานหัตถศิลป์อันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรทั่วทุกภูมิภาคอีสาน พสกนิกรได้น้อมเกล้าฯ จัดฟ้อนอีสานถวายอย่างสมพระเกียรติ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ฟ้อนอีสานได้เป็นที่สนพระราชหฤทัย กาลต่อมา พระองค์ได้จัดให้มีพิธีเลี้ยงต้อนรับพระราชอาคันตุกะในเขตพระราชฐานและพระตำหนักอื่นๆ ด้วยการจัดฟ้อนอีสานต้อนรับพระราชอาคันตุกะหลายโอกาส พระองค์ทรงส่งเสริมและทรงสนับสนุนให้พระราชธิดา นางสนองพระโอษฐ์ และนางพระกำนัลได้มีโอกาสฝึกหัดฟ้อนอีสาน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีครูฟ้อนอีสานถวายงานในพระราชสำนัก ซึ่งเป็นครูฟ้อนอีสานคนแรกคือ นางสาวพนอ กำเนิดกาญจน์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ทรงชี้แนะ ทรงติดตามพัฒนาการของฟ้อนอีสาน ทรงมีพระราชเสาวนีย์โปรดเกล้าฯ ให้มีผู้อำนวยการแสดง ทรงคัดเลือกผู้ฟ้อน ทอดพระเนตรการฝึกซ้อม การออกแบบเครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์ประกอบการแสดง ฯลฯ พระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาฟ้อนอีสาน ได้แก่ ทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้นักนาฏยประดิษฐ์คิด ออกแบบและพัฒนารูปแบบการนำเสนอ ด้วยการนำเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมพื้นถิ่นเป็นงานนาฏกรรม ผสานกับความเหมาะสมกับงานพิธีต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ฟ้อนอีสาน นับจาก ปี พ.ศ. 2498 จนถึงปัจจุบันมีปริมาณและรูปแบบการแสดงที่หลากหลาย และเป็นที่นิยมตราប់ปัจจุบัน ทั้งนี้ ด้วยพระปรีชาญาณด้านศาสตร์และศิลป์แห่งศิลปะการแสดงในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระองค์ทรงเป็นปราชญ์ของแผ่นดินในฐานะพระราชินีผู้อุปถัมภ์ พัฒนา และสร้างสรรค์ ฟ้อนอีสาน ให้เป็นที่ประจักษ์แพร่หลายในทุกสังคมและทุกชนชั้น

Abstract

Date back to 1955, Their majesties were visit populaces in The Northeast of Thailand. Her Majesty the Queen is naturally endowed with artistic talents and is keenly interested in the world of arts and culture, especially those of I-san. Apart from

* พิศพงศ์ แสนไสย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำกลุ่มสาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

the work for the rural poor in I-san, Her Majesty Queen also plays the outstanding role in supporting populace from all Northeast of Thailand. All of her sacrifice and dedication in supporting the role of Thai I-san in developing the country. With this in mind, Her Majesty really interested into I-san arts, traditional and culture. Extraordinary, I-san dance. The promotion of I-san dance has had lasting consequences. The Queen has come to the conclusion that most of I-san people are dexterous, industrious and meticulous. Each minorities region, moreover, has its own indigenous, characteristics and beauty. Her Majesty the Queen stayed at Phu-pan Rajaniwej Hall. She was always joyously in I-san dance. Moreover, when A Royal guests were proceeded visit Thailand. Their Majesties and a member of the royal family are greatest hearty welcome to all of them. The Queen's command has had to given and founded more wonderful performances in state ceremonies at the palaces and also The halls. I-san dance was importance one that Queen Sirikit loving with the purposed of performed for royal guests. Furthermore, Her Majesty always sacrifice and dedication in supporting I san dance. Also The Queen said to a member of royal family and ladies of the court to practice and show in I-san dance several time. Ms. Panorh Khamneardkarn was the first I-san dance's artist whom dedicated to instructed in I-san dance in royal Court. Including choreographed. Many suggestions and commanded by The Queen always a lot of beneficially to I san dance like as The Queen was commanded to creatively on performances, casting dancer, to royalty looking rehearsal, cooperated and design on costume, ornament and properties. From the past through present time, I-san dance and also artistic can be support themselves and to be enlightened, prosperity and stability by Her Majesty the Queen. Consequently, The Queen Sirikit is the greatest philosopher whose foster, conserver, supporter and promoter on I-san Dance to be shining light.

บทนำ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหม่อมราชวงศ์ในราชสกุล กิติยากร เป็นพระธิดาองค์ใหญ่ของ พลเอก พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ (หม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร) กับหม่อมหลวงบัว กิติยากร เสด็จพระราชสมภพ เมื่อวันศุกร์ที่ 12 สิงหาคม พุทธศักราช 2475 ในช่วงเวลาที่หม่อมเจ้านักขัตรมงคล พระบิดาได้เดินทางไปรับราชการในสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา และหลังจากเสด็จพระราชสมภพไม่กี่วัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระนามว่า “สิริกิติ์” ซึ่งมีความหมายว่า "ยังความปลื้มปิติยินดีและเกียรติยศมาสู่ตระกูลกิติยากร

เมื่อวันที่ 28 เมษายน พุทธศักราช 2493 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ได้เข้าสู่พระราชพิธีราชาภิเษกสมรสเฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ณ วังสระปทุม ในวาระเดียวกันนี้ อาลัยกษัตริย์ได้อ่านประกาศสถาปนาพระอัครมเหสีขึ้นเป็นสมเด็จพระราชินี มีความว่า โดยที่ได้ทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ถูกต้องตามกฎหมายและราชประเพณีโดยสมบูรณ์ทุกประการแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการให้สถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ พระอัครมเหสีขึ้นเป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ทรงดำรง

พระอิสริยยศ และฐานันดรศักดิ์แห่งราชวงศ์นับแต่บัดนั้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในระหว่างที่ทรงพระผนวช และได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจแทนพระองค์ ด้วยพระปรีชาสามารถสนองพระราชประสงค์เป็นที่เรียบร้อย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เฉลิมพระอภิไธยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี เป็น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

กระแสพระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2532 ได้แสดงถึงความรักที่พระองค์ ทรงภาคภูมิใจว่า คนไทยมีสายเลือดของช่างฝีมืออยู่ทุกคน มีความละเอียดอ่อนและละเอียดในการรับศิลปะทุกชนิด เพียงแต่ให้เขาเหล่านั้นมีโอกาสเรียนรู้และฝึกฝนเท่านั้น พระองค์จึงทรงส่งเสริมงานหัตถกรรมในครัวเรือน โดยเฉพาะด้านการช่างและศิลปะ ซึ่งมี ความงดงามแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น โดยระยะแรกมีโครงการฝึกอบรมประดิษฐ์ สิ่งของจากป่านสรนารายณ์* ที่จังหวัดเพชรบุรี, โครงการดอกไม้ประดิษฐ์ ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, โครงการสนับสนุนการทอผ้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, โครงการทอผ้าฝ้ายในภาคใต้ โครงการปั่นตุ๊กตาไทยหรือตุ๊กตาชาววังที่จังหวัดอ่างทอง และโครงการจักสานย่านลิเภาที่จังหวัดนราธิวาส เป็นต้น ทั้งนี้ นอกจากจะทรงส่งเสริม และสนับสนุนให้ชาวบ้านผลิตผลงานออกมาแล้ว ยังทรงรับซื้องานเหล่านั้นไว้ด้วย พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ และทรงหาตลาดทั้งภายในและต่างประเทศไว้รองรับอีกด้วย พระมหากรุณาธิคุณเป็นที่ล้นพ้นหาที่สุกมิได้

พระราชกรณียกิจในการสร้างสรรคงานวัฒนธรรมของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีปรากฏอย่างต่อเนื่องตลอดมา แม้แต่ก่อนหน้าพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส เมื่อ พ.ศ. 2493 พระฉายาลักษณ์ที่ทรงฉายในโอกาสรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่วังเทเวศร์ ในฐานะที่ทรงเป็นพระคู่หมั้นนั้น ทรงฉลองพระองค์ด้วยผ้าชิ้นพื้นเมือง เช่น ผ้าไหมหรือผ้าชิ้นมัดหมี่ และภายหลังพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสแล้ว ในการเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชพิธีต่างๆ ก็ฉลองพระองค์แบบไทยหรือใช้ผ้าไทยตัดเย็บแบบสากลเสมอ ความนิยมไทยของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงเป็นแบบอย่าง que สร้างกระแสให้การแต่งกายแบบไทยและการใช้ผ้าไทยได้ขยายวงกว้างขึ้นในสังคม เกิดเป็นกระแสพระราชนิยม จนกล่าวได้ว่าพระองค์ได้ทรงมีส่วนสำคัญในการช่วยธำรงและเชิดชูเอกลักษณ์ความเป็นไทยให้ดำรงอยู่จนปัจจุบัน ด้วยพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะทรงช่วยเหลือราษฎรผู้ยากไร้ในชนบทให้มีความทำ มีรายได้เสริม

* ป่าน เป็นคำนาม. หมายถึง พืชพรรณไม้หลายชนิดหลายสกุลในวงศ์เปลือกเป็นใยเหนียว ใช้ทอผ้าและทำเชือก (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2542 ; 695-696). ป่านสรนารายณ์มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่าอะกาเว ไชซาลานา (Agave sisalana Perr.) เป็นพืชที่อยู่ในตระกูลอะกาเวซีอี (Agaveceae) ใบป่านสรนารายณ์มีสีเขียว แตกจากลำต้นแผ่กว้างออกไปรอบโคนต้น ใบยาวประมาณ 1.20 เมตร ปลายใบเรียวเล็กจนถึงปลายสุดมีหนามแข็งแหลมอยู่ 1 อัน ผิวนอกของใบมีขี้ผึ้งหรือไขเคลือบอยู่ทั่ว ทำให้ไม่เปียกน้ำ การออกดอกของต้นป่านขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศและการตัดใบ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 17).

พ.ศ. 2521 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างอาคารศูนย์ศิลปาชีพขึ้นภายในเขตพระราชฐานสวนจิตรลดา เพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนศิลปาชีพแขนงต่าง ๆ เป็นศูนย์กลางการผลิตผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพจากรายการทั่วประเทศ และเป็นศูนย์กลางเผยแพร่งาน ศิลปาชีพแก่ผู้สนใจทั้งชาวไทย ชาวต่างประเทศ รวมทั้งยังโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นำพระราชอาคันตุกะ เจ้านาย พระราชวงศ์ ภิรยาประมุขของประเทศต่าง ๆ เยี่ยมชมศูนย์ศิลปาชีพในสวนจิตรลดา ซึ่งถือเป็นการนำของดีมีคุณค่าของไทยไปอวดสายตาชาวต่างประเทศ และช่วยเผยแพร่เกียรติภูมิของชาติให้ปรากฏได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างโรงฝึกในเขตพระราชฐานทุกแห่งที่เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับแรม เพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรและเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนตลอดจนการผลิตงานศิลปาชีพในท้องถิ่นนั้น ๆ นับเป็นพระราชกรณียกิจที่เกิดจากพระเมตตาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไป ศูนย์ศิลปาชีพบ้านกุดนาขาม ตำบลเจริญศิลป์ อำเภोजีนศิลป์ จังหวัดสกลนคร เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ก่อเกิดขึ้นจากพระอัจฉริยภาพอันเป็นเลิศในด้านการสร้างสรรค์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ด้วยทรงทราบว่าราษฎรบ้านกุดนาขามเป็นผู้มีคุณธรรม มีความสมัครสมานสามัคคี แม้จะมีฐานะยากจน จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้บ้านกุดนาขามเป็นหมู่บ้านตัวอย่างที่คนในหมู่บ้านมีอาชีพเสริมหลังจากสิ้นฤดูทำนาแล้ว โดยตั้งพระราชหฤทัยที่จะฟื้นฟูศิลปปะการประดิษฐ์เครื่องปั้นดินเผา เนื่องจากอีสานเคยเป็นดินแดนที่มีประวัติความงดงามในด้านเครื่องปั้นดินเผามาก่อน โดยเฉพาะศิลปะเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง ซึ่งเป็นอารยธรรม ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป และทรงแนะนำให้ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่นลงบนเครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้น เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา และสืบทอดต่อไป ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อชาวบ้านกุดนาขามได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวไปเผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้เครื่องปั้นดินเผาบ้านกุดนาขามเป็นที่รู้จักกันไปทั่วโลกยังความปลื้มปิติแก่ราษฎรบ้านกุดนาขามเป็นอย่างยิ่ง (http://www.queen6cyclebirthday.in.th/jur_queen1.htm, : 2547).

“วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2352-2477 พบว่า 1. บทบาทพระมหากษัตริย์ไทยในฐานะผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ต้องทรงมีความรู้ในศิลปศาสตร์ทั้งปวง และในฐานะเอกอัครศิลปิน มีส่วนสำคัญต่อการวิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทย ทั้งพระราโชบายและพระราชนิยม อันยังผลให้สิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้น หรือให้สิ่งเก่า ๆ ล้มเลิกไป 2. สถาบันพระมหากษัตริย์จำเป็นต้องมีพระราชพิธีและพิธีกรรมที่ต้องแสดงถึงศักดิ์สิทธิ์และความเกรียงไกรของลัทธิเทวราช ในพิธีต่าง ๆ ที่นำมาต้องอ้างอิงศักดานุภาพของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ทำให้ต้องมีนาฏศิลป์เป็นส่วนประกอบสำคัญเสมอ นาฏศิลป์ไทยจึงได้รับและสืบทอดรูปแบบดั้งเดิมมาจนถึงปัจจุบัน” (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547 : 356).

นาฏศิลป์ เป็นศาสตร์และศิลป์แขนงหนึ่งซึ่งสามารถสะท้อนและดำรงความเป็นชาติไทยได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นนาฏศิลป์ไทยตามแบบจารีตในพระราชสำนัก และนาฏศิลป์พื้นบ้าน พื้นถิ่น ก็ล้วนเป็นงานที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงทุ่มเทพระวรกายและใส่พระราชหฤทัยอยู่เป็นนิจ

เพื่อนอีสานรุ่งเรืองมาตราปัจจุบันได้ ด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ทรงชี้แนะ และทรงติดตามชื่นชมเพื่อนอีสานไม่ห่างพระเนตรพระกรรณ ทั้งนี้ ก็ด้วยพระปรีชาชาญในด้านศาสตร์และศิลป์แห่งศิลปะการแสดง ทำให้เพื่อนอีสานเจริญวิวัฒนาการในหลายรูปแบบ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงสนพระทัยงานศิลปาชีพและทรงมุ่งมั่นในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของพสกนิกรอยู่ตลอดเวลา นอกจากศิลปะการแสดงในราชสำนักแล้ว พระองค์ยังทรงใส่พระราชหฤทัยศิลปะการแสดงพื้นบ้านพื้นถิ่นของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนาฏศิลป์อีสาน

ปฐมกาลแห่งพระราชกรณียกิจด้านเพื่อนอีสานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยรวมถึงเพื่อนอีสานมีพัฒนาการมาตามลำดับจนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เพื่อนอีสานได้เริ่มโชติช่วงอิกวาระหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประมุขแห่งชาติพลอดุลยเดชฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถได้ผ่านพ้นด้วยความปลาบปลื้มปีติแก่พสกนิกรชาวไทย ในวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2493 (นิตยสารแพรว, 2543 : 121-122). สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นอกจากจะทรงดำรงยศพระอัครมเหสีเคียงคู่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ แล้ว ยังทรงเป็นพระมารดาผู้เปี่ยมด้วยความเอื้ออาทรสำหรับพระราชโอรส และพระราชธิดา นอกจากนั้น พระองค์ทรงไม่หยุดนิ่งในพระราชกรณียกิจ ในฐานะพระบรมราชินีนาถของแผ่นดินไทย ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมไทย ให้ดำรงอยู่และวิวัฒน์ เป็นที่ประจักษ์ทั่วพระราชอาณาจักร และนานาชาติประเทส ในปี พ.ศ. 2498 นับเป็นปีมหามงคลของปวงชนชาวอีสานที่ได้มีโอกาสรับเสด็จทั้งสองพระองค์ ซึ่งเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเยือนพสกนิกรยังพื้นที่ชนบทเป็นครั้งแรก (พิรพงศ์ เสนไสย, 2547 : 136).

“...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เริ่มเสด็จราชดำเนินเยี่ยมประชาชนในชนบทภาคอีสานครั้งแรก ใน พ.ศ. 2498 ในปีนี้ ครูพนอ กำเนิดกาญจน์ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง ฝ่ายจังหวัดฝึกหัดนักเรียนให้แสดงเชิงอีสานรับเสด็จที่จังหวัดอุดรธานี สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงโปรดการแสดงครั้งนั้นมาก เมื่อถึงเวลาถึงงานอุทยานสโมสร เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2499 จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ติดต่อครูพนอ กำเนิดกาญจน์ จัดการแสดงเพื่อนอีสานให้แขกในงานชม ครูพนอก็จัดให้เป็นที่ยอมรับของพสกนิกร ต่อจากนั้นเวลาผ่านไปบ้านแขกเมืองมาเป็นพระราชอาคันตุกะครูพนอได้มีส่วนร่วมจัดการแสดงต่าง ๆ อยู่เป็นเนือง ๆ...” (อึ้งในพนอ กำเนิดกาญจน์, คำนิยมโดยท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุนนาค, 2530 : 9). เมื่อวันอาทิตย์ที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร ณ จังหวัดนครพนม และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลประกอบพระราชพิธีสมโภชองค์พระธาตุนม ๗ วัดพระธาตุนม นายฉลอง รมิตานนท์ ผู้ว่าราชการ

จังหวัดนครพนมในสมัยนั้น มีหนังสือเชิญราษฎรเผ่าต่างๆ ในเขตจังหวัดนครพนมและจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นำศิลปวัฒนธรรมชนเผ่าต่าง ๆ มาพ้อนเพื่อบูชา พระธาตุพนม และถวายการแสดงหน้าพระที่นั่ง การเสด็จพระราชดำเนินในครั้งนั้น นับเป็นยุคฟื้นฟูพ้องอีสาน เพราะนอกจากประชาชนจะได้สร้างสรรค์พ้อนเพื่อถวายเป็นสักการบูชาของค์พระธาตุพนมแล้ว ยังเป็นการได้มีโอกาสจัดการแสดงถวายสถาบันพระมหากษัตริย์อีกด้วย เมื่อครั้งพระราชาริบัติ และพระราชินีแห่งมาเลเซีย เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศไทยในฐานะพระราชอาคันตุกะในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ถวายการต้อนรับ ด้วยการจัดพิธีพระราชทานเลี้ยงรับรองขึ้น การนี้ ทรงมีพระราชกระแสให้ อาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ จัดการแสดงชุดเชิง 7 เผ่าถวายหน้าพระที่นั่ง

พระราชกรณียกิจด้านการส่งเสริมพื่อนอีสานในสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

จากบันทึกของ พนอ กำเนิดกาญจน์ ได้พรรณนาถึงการถวายงานแด่สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ไว้ดังนี้

“...เมื่อปี 2507 เป็นบุญของข้าพเจ้าที่ได้รับพระบรมราชวโรกาสเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โดยความกรุณาของท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุนนาค สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับสั่งว่าสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และเจ้าหญิงปัทมทิพย์ (ราชินีประเทศเนเธอร์แลนด์องค์ปัจจุบัน) จะเสด็จเยือนประเทศไทย และจะเสด็จเยือนจังหวัดเชียงใหม่ด้วย ในพระราชวังจิตรลดาที่จะได้จัดรำไทยเดิม แม่บท รำแม่ศรี ร้องเพลงเรือ ระบำรองเง็ง ฟ้อนเล็บ และการแสดงแต่งกายแบบไทย ท่านทรงอยากได้การแสดงทางอีสาน ข้าพเจ้าจึงกราบทูลว่าจังหวัดอุดรธานีที่เคยรำบายศรีแบบอุดรเพราะเป็นเพลงของอาจารย์คำกิ่ง ไกรสรกุล เป็นผู้แต่งให้วิทยาลัยครูอุดรธานีในงานศิลปหัตถกรรมที่โรงเรียนสวนกุหลาบและเคยรำถวายการต้อนรับสมเด็จพระบรมราชินีเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2507...” (พนอ กำเนิดกาญจน์, 2530 : 9) “...สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นนักศิลปะ พระองค์โปรดรายการแปลก ๆ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมของภาคต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ กลาง ใต้ และอีสาน ในที่สุดท่านได้รับสั่งให้ข้าพเจ้าสอนนางพระก้านัดและนางสนองพระโอษฐ์ในชุดการรำของภาคอีสาน แต่ท่านจะทรงตั้งชื่อเอง ในที่สุดท่านผู้หญิงมณีรัตน์ ก็กราบบังคมทูลพระองค์ว่า ให้ชื่อว่าเซิ้งอีสานก็แล้วกัน พระองค์ก็ทรงเห็นด้วย จัดซื้อเสื้อผ้าจากอุดร และข้าพเจ้าก็กราบทูลพระองค์ว่า ควรจะให้ผู้รำห้อยกระดืบข้าวด้วย เพราะหากในวังใช้ผ้าห่มและกระดืบข้าวด้วย กระดืบข้าวจะมีราคา ด้วยความที่พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการที่จะช่วยเหลือให้กำลังใจในการรักษาวัฒนธรรมอีสาน สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงตกลงให้ห้อยกระดืบข้าวมาด้วย...” (พนอ กำเนิดกาญจน์, 2530 : 10).

ระหว่างวันที่ 22- 28 มกราคม พ.ศ. 2511 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ จัดพิธีถวายการต้อนรับและพระราชทานเลี้ยงรับรองพระราชอาคันตุกะ พระเจ้าชาห์และพระราชินีฟาร่าห์ดีบาร์แห่งอิหร่าน การนั้น ได้มีงานเลี้ยงจัดขึ้นด้วยกัน

หลายแห่ง เช่น พระตำหนักไทยเรือนต้น พระตำหนักสวนจิตรลดาฯ โหฐาน พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ งานพระราชทานเลี้ยงครั้งนั้น อาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ ได้จัดชุดเซิ้ง 7 เผ่าถวายอีกครั้ง และเป็นการสร้างสรรค์เซิ้งอีสานขึ้นเพื่อนำเสนอเผ่าพันธุ์ไทอีสานทั้ง 7 เผ่า ประกอบด้วย เผ่าภูไท ไทดำ ไทเวียง ข่าสาระวัน ข่าอตะปือ ไทโซ่ และไทอีสาน ต่อมา อาจารย์พนอ ยังได้จัดการแสดงชุดเซิ้งชายโขง ถวายหน้าพระที่นั่ง ในงานพระราชทานเลี้ยงรับรอง ณ พระตำหนักไกลกังวล อ.หัวหิน จ. ประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งในส่วนของการแสดงอีสาน ทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้นางสนองพระโอษฐ์และนางพระกำนัลในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเป็นผู้แสดงทั้งสิ้น

จากพุทธศักราช 2499 เป็นต้นมา ทุกโอกาสที่พระราชอาคันตุกะเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการ ทั้งเป็นการส่วนพระองค์ หรือส่วนตัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชทานเลี้ยงอย่างสมพระเกียรติ ปรากฏทั้งงานพระราชทานเลี้ยงทั้งในเขตพระราชฐานและนอกพระราชฐาน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดประดับตกแต่งสถานที่ พระกระยาหาร การบันเทิงมากมายเพื่อเป็นการนำเสนอเอกลักษณ์ประจำชาติไทยอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นาฏยศิลป์ ก็เป็นเครื่องบันเทิงอย่างหนึ่งที่ขาดเสียมิได้ การเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงงานด้านศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ ทุกพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ที่จะเป็นการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกร ณ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดนครพนม จังหวัดสกลนคร อีกทั้งเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรและทรงพระอุปถัมภ์ผ้าแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นอาทิ ด้วยทรงตระหนักและเห็นคุณค่าในภูมิปัญญาของชาวอีสาน ทำให้ผ้าไหมเป็นที่นิยมแพร่หลายทั้งในประเทศและนานาชาติอารยะประเทศ พระองค์มีพระราชเสาวนีย์ให้ออกแบบเครื่องแต่งกายชุดไทยแบบดั้งเดิม โดยการอาศัยผ้าไทยเป็นหลัก จนเกิดเป็นชุดไทยพระราชนิยม ด้วยเหตุนี้เอง งานเครื่องแต่งกาย งานหัตถกรรม และงานศิลปาชีพต่าง ๆ ส่งผลให้ศิลปะการแสดงอีสานได้รับการเริ่มสู่การพัฒนาไปด้วย นับเป็นการจุดประกายแห่งการพัฒนา นาฏยศิลป์อีสาน นอกจากพระองค์จะทรงสนพระทัยในงานศิลปหัตถกรรมของพสกนิกรชาวอีสานแล้ว พระองค์ทรงเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของประชาราษฎร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุกครั้งที่เสด็จขึ้นจากพระราชกรณียกิจ สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลี้ยงอาหารค่ำแก่ชาวบ้าน ข้าราชการ และข้าราชการบริพารทุกฝ่าย บรรดาภาคนางาน พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการแสดง เพื่อเป็นการแสดงเอกลักษณ์ประจำชาติไทยอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนาฏยศิลป์อีสาน ก็เป็นเครื่องบันเทิงในทุกโอกาส

จากการสืบค้นเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในงานพระราชสำนัก และสังเกตการณ์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ ทำให้ประจักษ์ชัดว่า พระราชกรณียกิจและพระกรณียกิจด้านทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมสำหรับสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น มีความสำคัญยิ่งต่อแวดวงศิลปะและวัฒนธรรม นอกจากจะทรงเป็นองค์อุปถัมภ์แล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นผู้นำในการทะนุบำรุง รักษา และเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติให้ธำรงอยู่อย่างสวัสดิ์ถาวร เกิดเป็นพระราชนิยม ซึ่งการนี้ ส่งผลให้ศิลปะและ

วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นที่ได้รับการยอมรับจากทุกคนชั้น ฟ็อนอีสาน นาฏกรรมจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้รับการเผยแพร่ ส่งเสริม และการสนับสนุน ปรากฏทราบปัจจุบัน ทั้งนี้ก็ด้วยพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถพระผู้ทรงสนพระทัยและทรงเล็งเห็นคุณค่า และความสำคัญ ก่อให้เกิดศิลปิน รวมถึงผลงานฟ็อนอีสานได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมจากทุกองค์กร อีกทั้งยังสามารถทำให้เกิดการขยายตัวเศรษฐกิจอันเกี่ยวเนื่องกับงานศิลปะและวัฒนธรรม นอกจากการจัดงานพระราชทานเลี้ยงพระราชอา และพระราชินี ของแต่ละประเทศที่เสด็จเยือนประเทศไทย

เมื่อครั้ง พ.ศ. 2507 ครูฟ็อนอีสาน ได้มีโอกาสถวายงานแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ คือ ครูพนอ กำเนิดกาญจน์ อาจารย์แห่งวิทยาลัยครูอุดรธานี ซึ่งเป็นครูฟ็อนอีสานคนแรกที่ได้นำฟ็อนอีสานเข้าสู่ราชสำนักในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การถวายงานในแต่ละครั้งจะมีการประชุมปรึกษาหารือจากคณะกรรมการจัดงาน ก่อนจะนำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ นอกจากนั้นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระราชดำริ แก่คณะผู้จัดการแสดง ผู้ออกแบบท่าฟ็อน และนักแสดงอีกด้วย

บทบาทด้านการส่งเสริมฟ็อนอีสานที่เห็นได้ชัดอีกประการ คือ สมเด็จพระนางเจ้าฯ มีพระราชเสาวนีย์ให้นางพระกำนัล และนางสนองพระโอษฐ์ในพระองค์เป็นผู้ฟ็อนอีสานเอง จากข้อความตอนหนึ่งที่พนอ กำเนิดกาญจน์ เขียนพรรณนาถึงการคัดเลือกนักแสดงฟ็อนอีสาน ไว้ว่า “...คุณอาภัสรา กิตติยากร และ ม.ร.ว. จิริสุดา กิตติยากร เป็นข้า'สวระวัน คุณหญิงเกษมทอง สนิทวงศ์ฯ และคุณจิรนนท์ ลัดพลี เป็นภูไท* คุณหญิงการันต์ สุจริตกุล และคุณหญิงจามรี เสนีย์วงศ์ เป็นข้า'อตะปะป้อ** และนอกจากนั้นเป็นชาวอีสาน เวียงจันทน์ และไซ้...” (พนอ กำเนิดกาญจน์. 2530)

* ไทยดำ เป็นชาวพื้นเมืองเผ่าหนึ่งที่อาศัยปะปนอยู่กับไทยกะเลิง ไทยไซ้ (ไส้) และไทยลาว ซึ่งปัจจุบันนี้ถูกกลืนเกือบหมดแล้ว เดิมไทยดำมีถิ่นกำเนิดอยู่ในแขวงสุวรรณเขต แขวงสาละวัน และแขวงอัตตะปือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอพยพมายังประเทศไทยในรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวไทยดำที่พอมจะมีหลักฐานอ้างอิงอาศัยปะปนกับไทยไซ้ (ไส้) ในจังหวัดนครพนม เช่น หมู่บ้านคำเตย ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

** อตะปะป้อ เป็นแขวงของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่ตั้งอยู่ทางตอนตะวันออกเฉียงใต้

ภาพที่ 1 นางพระกำนัลและนางสนองพระโอษฐ์ ถวายงานการแสดงฟ้อนอีสานชุดเซิ้งเจ็ดผ่านภูย ประดิษฐ์โดยพนอ กำเนิดกาญจน์ 25 มกราคม พ.ศ. 2511 (ที่มา : ม.ร.ว. จิริสุดา วุฒิไกร (กิตติยากร)

จากการให้ประทานสัมภาษณ์โดย ม.ร.ว. จิริสุดา วุฒิไกร (กิตติยากร) ได้กรุณาเล่าถึงบรรยากาศ การสอนและการสร้างสรรค้งานของครูพนอ กำเนิดกาญจน์ว่า ครูพนอเป็นคนรักในศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่นอีสานอย่างแนบแน่น และมักจะนำเอาเครื่องจักสาน วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ผ้าไหม ผ้ามัดหมี่และ ผ้าฝ้ายมาใช้ในการแสดงเสมอ และมักจะให้ผู้แสดงสวมใส่ผ้าถุงแบบชาวบ้าน คือการนุ่งแบบชักชายผ้าถุง หรือตีนผ้าถุงแบบปล่อยให้ทั้งสองชายไม่เท่ากัน แต่บางโอกาสก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับ งาน โดยเฉพาะงานสำหรับพระราชสำนัก ม.ร.ว. จิริสุดา วุฒิไกร (กิตติยากร) ได้เรียนฟ้อนอีสานกับอาจารย์ พนอ กำเนิดกาญจน์กับเหล่านางพระกำนัลและนางสนองพระโอษฐ์ ทุกคนต่างรักและเคารพอาจารย์พนอ และชื่นชมในผลงานท่าน แม้ว่าจะเป็นท่าฟ้อนรำที่แปลกและยาก ก็สามารถทำให้สำเร็จลุล่วงได้เพราะ ความสามารถด้านการถ่ายทอดของอาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ นั่นเอง

พระราชกรณียกิจด้านการส่งเสริมและสนับสนุนฟ้อนอีสานในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พบว่า พระองค์ทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้มีผู้อำนวยการแสดง ประสานงานการแสดง ทรงร่วมคัดเลือกผู้ฟ้อนโดย พระองค์เอง ทอดพระเนตรการฝึกซ้อม ทรงถวายแนวทางในการออกแบบเครื่องแต่งกาย และทรง พระราชทานพระราชดำริอุปกรณ์ประกอบการแสดง อีกทั้ง ทรงบรรยายฟ้อนอีสานแก่พระราชอาคันตุกะ ด้วยพระองค์เอง

พระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาฟอนอีสานในสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

ภาพที่ 2 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ รับเสด็จสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธ ที่ 2 แห่งสหราชอาณาจักร และเจ้าชายฟิลิป ดยุกแห่งเอดินบะระ พระราชสวามี เสด็จพระราชดำเนินไปเยือนจังหวัดสกลนคร ในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการ

ที่มา : สำนักราชเลขาธิการ www.ohmpps.go.th

สืบเนื่องจากงานศิลปาชีพที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระกรุณาจัดตั้งขึ้น เพื่อเพิ่มพูนรายได้เชิงช่าง เชิงชายโง เป็นชุดการแสดงอีสานที่ทรงโปรดให้จัดถวายในการต้อนรับพระราชอาคันตุกะ ในหลายโอกาส แต่เนื่องจากเสด็จแปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักไกลกังวล อ.หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ มีพระราชเสาวนีย์ให้อาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงเสียใหม่ เนื่องจากเชิงชายโงเน้นการสะท้อนวิถีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ตามแบบชาวอีสานลุ่มน้ำโขง ทำให้อาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ ในฐานะนักนาฏยประดิษฐ์และผู้รับผิดชอบด้านการแสดงฟอนอีสาน ได้ปรับปรุงรูปแบบการแสดงชุดเชิงชายโงเสียใหม่ตามพระราชเสาวนีย์เพื่อให้เหมาะสมกับงานพิธีในครั้งนั้น ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่ ซึ่งพระราชเสาวนีย์ครั้งนั้น เกิดการพัฒนารูปแบบการแสดงฟอนอีสาน ยังความซาบซึ้งแก่คณะผู้จัดการแสดงทุกคน

ปี พ.ศ. 2507 เชิงอีสาน เชิงบายศรี หรือ เชิงกระดืบ มีพัฒนาการจากการที่อาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ได้ออกแบบรูปแบบการแสดง ด้วยการออกแบบฟอนอีสานประกอบกับบทประพันธ์ของคำกิ่ง ไกรสรกุล ที่เน้นการอำนวยการของผู้ที่มาร่วมงาน ประกอบกับจังหวะกลองและทำนองแคน เพื่องานต้อนรับพระราชอาคันตุกะ อาจารย์พนอ กำเนิดกาญจน์ ดำริให้นักแสดงทุกคนซึ่งล้วนเป็นนางสนองพระโอษฐ์และนางพระกำนัลแขวนกระดืบขาวในการแสดงครั้งนั้นด้วย แต่เนื่องจากมีนักแสดงบางท่านบอกว่า “ไม่สวย” และไม่ประสงค์จะแขวนกระดืบขาวนั้น แต่เมื่อถึงเวลาซ้อมการแสดง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร

การซ้อมด้วย ท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุญนาค เลขานุการในสมเด็จพระนางเจ้าฯ ครั้งนั้น ได้นำความกราบบังคมทูลเพื่อขอรับพระราชทานพระราชดำริ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรกรห้อยกระดุมประกอบการแสดงชุดเชั้งอีสาน ทรงมีรับสั่งว่า “น่าเอ็นดูดีนี่” หลังจากนั้น นักแสดงทุกคนก็ต่างห้อยกระดุมและดำเนินการแสดงชุดเชั้งอีสาน ซึ่งเรียกขานกันต่อมาภายหลังว่า “ชุดเชั้งกระดุม”

นอกจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถจะทรงสนพระทัยในฟ้อนอีสานแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเป็นนักบริหารและนักจัดการองค์กรการแสดงด้วย ดังจะเห็นได้จาก การมอบหมายงานให้มีผู้ประสานงานนักแสดงในพระราชสำนักขึ้นเฉพาะกิจ นักนาฏยประดิษฐ์ นักแสดงผู้ออกแบบจัดหาเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง ช่างแต่งหน้าและทำผม ตลอดจนนักดนตรี อีกทั้งพระองค์ยังทรงติดตามการซ้อม และการแสดงอย่างสม่ำเสมอ ถือเป็นการพัฒนาและการสร้างคนทำงานในองค์กรการแสดงอีกด้วย

หลังจากปี พ.ศ. 2520 ฟ้อนภูไทเรณูนคร เริ่มมีโอกาสดำเนินการแสดงถวายหน้าพระที่นั่ง ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จ.สกลนคร สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงโปรดการฟ้อนภูไทเรณูนคร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทางคณะกรรมการผู้จัดการแสดง ติดต่อให้อาจารย์ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์ เป็นผู้ฟ้อนถวายร่วมกับหนุ่มสาวชาวเรณูนคร จ.นครพนม หลังจากนั้นการฟ้อนภูไทเรณูนคร เป็นชุดฟ้อนชุดหนึ่งที่จะต้องจัดให้มีขึ้นทุกครั้ง เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์

ภาพที่ 3 สมเด็จพระนางเจ้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้คณะผู้ฟ้อนภูไทเรณูนคร จ. นครพนม ถวายงานและเข้าเฝ้าฯอย่างใกล้ชิด ณ นครหลวงเวียงจันทน์ สหราชอาณาจักร พ.ศ. 2527

ภาพที่ 4 ผู้ฟ้อนชาวภูไทเรณูนคร ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จ. สกลนคร พ.ศ. 2526
โดยการนำของอาจารย์ชัยยงค์ สาลีพันธ์ (ที่มา : ชัยยงค์ สาลีพันธ์)

พ.ศ. 2546 ประเทศไทยได้รับความไว้วางใจจากประชาคมโลกให้เป็นเจ้าภาพ จัดการประชุม APEC หลังจากการประชุม สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถและพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจและพระกรณียกิจ โดยได้นำคณะพระราชอาคันตุกะ เยือนพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จ.สกลนคร การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้น คณะกรรมการจัดงานต่างจัดการแสดงหลายชุดเพื่อถวายหน้าพระที่นั่ง และชาวจังหวัดสกลนครและจังหวัดใกล้เคียงต่างเตรียมตัวกันโดยพร้อมเพรียงด้วยการจัดฟ้อนอีสานถวาย และเพื่อเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาพระราชอาคันตุกะ หนึ่งในชุดการแสดงที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงโปรด คือ ฟ้อนภูไทเรณูนครจากบ้านภูไท อำเภอรณูนคร จ.นครพนม โดยการนำของอาจารย์ชัยยงค์ สาลีพันธ์ ช่างฟ้อนชาวภูไทเรณูนคร ผู้เคยได้มีโอกาสได้ถวายงานการฟ้อนภูไทแบบเรณูนครมาโดยตลอด

ภาพที่ 5 สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทอดพระเนตร ฟ้อนภูไทธนูนคร ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์
จ. สกลนคร โดยการแสดงฟ้อนอีสานดั้งเดิมของอาจารย์ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์ พ.ศ. 2537
ที่มา : ชัยบดินทร์ สาลีพันธ์

จากการจัดงานพิธีสำคัญต่าง ๆ ในพระราชสำนัก ฟ้อนอีสานมักจะเป็นส่วนหนึ่งของงานเสมอ ทั้งนี้ก็ด้วยพระราชนิยมในความสุนทรีย์แห่งศิลปะการฟ้อนอีสาน ในสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พระผู้ทรงส่งเสริมให้บุคคลมีอาชีพ และได้ร่วมสืบทอดรอยเบื้องพระยุคลบาทในการทำนุบำรุงวัฒนธรรมไทย อีกทั้งพระองค์ยังทรงสนับสนุนนาฏศิลป์อีสาน ได้รับโอกาสอันหาที่สุดมิได้ ในชีวิต ได้แสดงภูมิปัญญาและความสามารถด้านศิลปะการแสดงถวาย และเผยแพร่เอกลักษณ์วัฒนธรรมประเพณีอีสานให้ชาวโลกเป็นที่ประจักษ์

สรุป

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีบทบาทในการนำเสนอภาพลักษณ์ศิลปะและวัฒนธรรมไทยโดยพระองค์เอง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องทรงและฉลองพระองค์ อาทิ ผ้าไหม อีกทั้งยังผลิตผลจากประดิษฐ์กรรมของช่างศูนย์ศิลปาชีพของแต่ละจังหวัด พระองค์ทรงเสมือนเอกอัครราชทูตสันถวไมตรี กิตติมศักดิ์ของแผ่นดิน และทรงเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วยพระราชไมตรี

จาก พ.ศ. 2498 ถึงปัจจุบัน ฟ้อนอีสานดำรงและพัฒนาให้คงมาได้ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ และพระปรีชาชาญแห่งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พระผู้ทรงอุปถัมป์ สนับสนุน ส่งเสริมฟ้อนอีสาน ด้วยการมีพระราชเสาวนีย์ให้ออกแบบรูปแบบการแสดงให้เหมาะสมกับงานพิธีต่าง ๆ การจัดหานักแสดง การออกแบบเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง และทรงพัฒนาฟ้อนอีสาน ทั้งพัฒนา

ด้านองค์การการแสดง พัฒนาแนวความคิดของนักนาฏยประดิษฐ์ รูปแบบการแสดงให้มีความหลากหลาย สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานที่ของการจัดงาน

ฟ้อนอีสานจึงเป็นที่ประจักษ์ทั่วพระราชอาณาจักรและนานาอารยประเทศ ส่งผลให้องค์การทั้งภาครัฐและเอกชน หน่วยงานภายในชุมชน ท้องถิ่น สถาบันการศึกษาในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่างเร่งส่งเสริม สร้างนโยบาย กลยุทธ์และแผน ต่าง ๆ ทั้งด้านการผลิตบัณฑิต ฟื้นฟู และสร้างสรรค์ผลงานนาฏยประดิษฐ์ขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีผลงานนาฏยประดิษฐ์เกิดขึ้นมาหลากหลายรูปแบบ อาทิ ฟ้อนเพื่อบวงสรวงบูชาเทพเจ้า ฟ้อนสำหรับงานพิธี ฟ้อนชนเผ่า ฟ้อนศิลปอาชีพ ฟ้อนเลียนแบบกิริยาสัตว์ ฟ้อนโบราณคดี เป็นต้น

ทุกผลงานนาฏยประดิษฐ์อีสานล้วนสร้างสรรค์โดยแรงบันดาลใจเพื่อธำรงรักษาสีลปะและวัฒนธรรมอีสาน อีกทั้งเพื่อสืบสานพระราชดำริ พระราชประสงค์ และเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท ด้านฟ้อนอีสานให้ดำรงอยู่และพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีเกียตชอบกิจให้มรดกทางวัฒนธรรมให้เลือนหายไปตามกระแสของกาลเวลา พระองค์ทรงเป็นดั่งปราชญ์ของแผ่นดิน ในฐานะพระราชินีผู้อันุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา และสร้างสรรค์ฟ้อนอีสานโดยแท้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ราชบัณฑิต หม่อมราชวงศ์ จีรสุดา วุฒิไกร (กิตติยากร) รศ.ชงทอง จันทรางศุ อ.จรรมนง แสงวิเชียร อ.ไพรัตน์ดา กำเนิดกาญจน์ ผศ.สังคม พรหมศิริ อ.ชัยปดิษฐ์ สาลีพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทายาทสกุล “กำเนิดกาญจน์” ทุกท่าน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- นิตยสารแพรว. 2543. ฉบับราชภิเษกสมรสครบ 50 ปี. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- พนอ กำเนิดกาญจน์. 2530. อุตรธานี : การรับเสด็จพระราชอาคันตุกะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ. โรงพิมพ์คำรา.
- พิรพงศ์ เสนไสย. 2539. กรุงเทพมหานคร : นาฏยประดิษฐ์ของพนอ กำเนิดกาญจน์. (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพมหานคร บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรม ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. 2547. ขอนแก่น : สายธารแห่งฟ่อนอีสาน. โรงพิมพ์คลังนา
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. 2549. กรุงเทพมหานคร : นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 9. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. 2547. กรุงเทพมหานคร : หลักการแสดงนาฏยศิลป์ปริทรรศน์. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักประชาสัมพันธ์เขต 2 กรมประชาสัมพันธ์ สำนักนายกรัฐมนตรี. 2547. “คู่พระบารมี ศรีแผ่นดิน” สารคดีเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสสมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 2 รอบ 12 สิงหาคม 2547.